

Ivan Grohar v Londonu

V 55. številki Loških razgledov sem skušal predstaviti oljno sliko našega velikega slikarja Ivana Groharja, Postojnsko jamo. Zakaj sem se lotil brskanja po starih dokumentih in svežih informacijah, sem – menim – dovolj natančno opisal v omenjeni številki našega uglednega domoznanskega zbornika. Že v omenjenem prispevku so se sproti nizala vprašanja, na katera nisem mogel ali znal odgovoriti. Moje pisanje naj bi bilo tudi vzpodbuda radovednim Ločanom, da poskušajo izbrskati še kako novost ob pričujoči zgodbi.

Tudi sam sem skušal povezati znane, in odkriti po možnosti še neznane, podatke o Groharjevem nastopu na razstavi v Londonu, kjer je – poleg ostalih platen Groharja in izbranih slovenskih umetnikov – sodelovala tudi Postojnska jama.

Razstava v Londonu

Ob prelomu 19. in 20. stoletja so se, danes ugledni, umetniki, takrat pa slikarji novatorji nekajkrat predstavili na različnih razstavah. V želji, da se najprej predstavijo domačemu občinstvu, so leta 1900 pripravili prvo umetniško razstavo slovenskih slikarjev v Ljubljani. Doživeli so lep sprejem in ugodne kritike. Zato je toliko težje razumeti odklonilne ocene druge umetniške razstave, ki so jo naši impresionisti ponovno pripravili v Ljubljani, leta 1902. Res je bilo mogoče najti kako pozitivno oceno, a prevladovala so uradne uničujoče kritike, ki so posledično tudi slabo vplivale na preboj impresionizma v takratno slovensko, predvsem meščansko okolje. Leto 1904 je bilo za naše umetnike, še posebej za Groharja, pomembno zaradi dveh odmevnih razstav. Najprej so se spomladi 1904 predstavili zahtevni dunajski publikli in uspeli. V klub »Sava« povezani umetniki so v istem letu sodelovali še na Jugoslovanski umetniški razstavi v Beogradu in dosegli nesporno največji dotedanji uspeh – tudi s prodajo razstavljenih slik (težje je bilo s plačilom izbranih del); podobna razstava je bila leta 1906 v Sofiji. Obe sta sicer pomenili velik obliž na prizadeti ponos razstavljavcev, ki pa vseeno niso mogli čisto pozabiti ljubljanskih, pretežno odbijajočih ocen.

Med te dogodke se je leta 1906 vtihotapila razstava v Londonu. Ne vem, kaj je vodilo strokovno srenjo (tudi) na Slovenskem, da jo je skoraj v celoti prezrla,

Naslovnica kataloga londonske razstave.

po izjavah nekaterih uglednih predstavnikov stroke naj bi bila londonska razstava »bolj politično kot umetniško dejanje«.

Najprej me je zanimalo, kaj je o tej razstavi možno ugotoviti. Na srečo mi je tudi ob tem pisanju s kratkimi nasveti in podatki pomagal dr. Andrej Smrekar. V knjižnici Narodne galerije hranijo katalog razstave.¹ Uradni naslov umetniškega dogodka je *Imperial Royal Austrian Exhibition, London 1906, Earl's Court - FINE ARTS* ali po naše Cesarsko-kraljeva avstrijska razstava, London 1906, Earl's Court - LEPE UMETNOSTI.

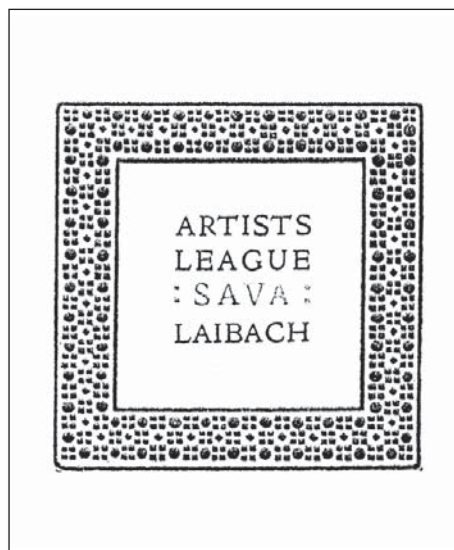
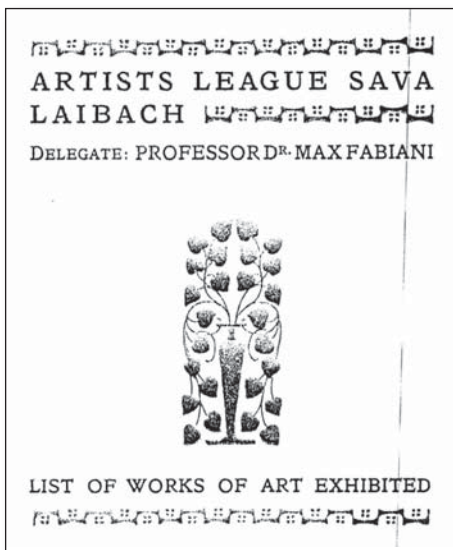
Katalog je prvi dokument o obsegu in vsebini omenjene razstave. Žal pa v predstavitev razstavljavcev nima vključenih posnetkov razstavljenih del, kar močno otežuje, včasih pa celo onemogoča, določitev razstavnih predmetov. Iz vsebine kataloga ni mogoče

najti podatkov, na katerih so pripravljavci utemeljili in pripravili avstrijski nastop v Londonu, možno pa je povzeti koncept razstave. Organizator razstave je želel predstaviti avstrijski del imperija in ne madžarskega (!), k sodelovanju je povabil bolj ali manj organizirane skupine umetnikov. Vsaki skupini je namenjeno posebno poglavje kataloga, žal pa so v njem naštetih le sodelujoči umetniki in njihova razstavljenjena dela. Tako so sodelovali: Združenje avstrijskih umetnikov Secesija, Dunaj, Umetniško združenje Hagen, Dunaj, Družba umetnikov Manes, Praga, Družba poljskih umetnikov Sztuka, Krakow, Družba ljubiteljev lepih umetnosti Lemberg, Umetniško združenje Dunaj, Umetnostna galerija, hiša umetnosti in umetniško združenje Salzburg, Družba umetnikov Štajerske, Graz, Osem dam, umetnic z Dunaja, Dalmatinska umetniška razstava in končno Združenje umetnikov »Sava«,² Ljubljana.

Posebej zanimivo je od blizu pogledati slovenske udeležence razstave in njihova razstavljenjena dela. Na prvem mestu našega poglavja v katalogu je Ivan Grohar

1 Katalog razstave, inv. št. J-i, št. 2. Hrani Narodna galerija v Ljubljani.

2 Katalog razstave - grafična podoba poglavja o klubu »Sava« in vmesna risba.

Predstavitev kluba »Sava« v londonskem katalogu.

s slikami v olju – *Iz moje dežele, Ajdova njiva, V februarju in Snežni metež*. Poleg Groharja so razstavljali še Rihard Jakopič, Matija Jama, Ferdo Vesel, Peter Žmitek in Franc Berneker. Uradni delegat, ki je poskrbel za ureditev našega dela razstave, je bil prof. dr. Maks Fabiani, naš znani arhitekt tistega časa.

Kaj je bilo razstavi dodano?

Dokaz o sodelovanju Groharja (poleg ostalih naštetih) je torej tu, v katalogu pa ni Postojnske jame, čeprav je dokazano, da jo je Grohar naslikal spomladi 1906, posebej za londonsko razstavo. Odgovor na to vprašanje sem skušal najti v treh smereh:

- ali in kaj je bilo o razstavi objavljeno v Veliki Britaniji, upoštevajoč pomen in obseg kulturnega dogodka,
- ali in kaj je moč najti v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju,
- ali je moč najti kakršenkoli dokument o londonski razstavi v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani.

Pri obdelavi prve možnosti sem izkoristil ljubeznivost dr. Trevorja Shawa, zunanjega sodelavca Instituta za raziskovanje Krasa SAZU v Postojni, s katerim sem se seznanil že ob prvem prispevku. V maju se je mudil doma in ljubeznivo je pobrskal po arhivih v Londonu, a brez kakršnegakoli uspeha. O avstrijski umetniški razstavi v Londonu leta 1906 ni bilo nobenega dokumenta ali zapisa. Poskusil sem še na spletnih straneh londonskega Timesa, ki je eden najuglednejših časopisov vsaj v Evropi in v arhivu hrani (baje) vse, kar je Times kadarkoli objavil. Brez težav sem našel njegove spletne strani, a o razstavi niti besede!

Na podoben način sem skušal priti »pod kožo« Avstrijskemu državnemu arhivu na Dunaju. Spletne strani bralca udobno vodijo proti zelenemu cilju, vedno več je kontaktnih podatkov, področje zanimanja se oži in pogloblja, vendar do uporabnih podrobnosti brez osebnega vpogleda v arhivske dokumente ni moč priti. Podati se na Dunaj, in skušati priti do podatkov, ni bilo izvedljivo, torej je tudi drugi možni vir odpadel.

Ostal je še Arhiv Republike Slovenije. Konec koncev je bila deželna Kranjska del avstro-ogrskega imperija, Savani³ so bili Slovenci, morda pa so takratni deželni organi pustili kakšno sled. Za radovedneža, ki do sedaj ni potreboval arhivskih dokumentov, je bilo »potovanje« po bolj ali manj zaprašenih dokumentih zanimiva izkušnja. Pri tem moram spet poudariti, da so me v Arhivu Republike Slovenije lepo sprejeli. Najprej so mi v grobem razložili način iskanja, nato pa svetovali pri izbiri gradiva ter iskanju možnih smeri v obsežni dokumentaciji. Ko sem mag. Aleksandri Serše razložil, kaj pravzaprav iščem, sva se najprej lotila zapisnikov Deželnega zbora. Izjemno zanimivo branje je to, mnogokrat je omenjena Škofja Loka ali kateri od krajev iz naše občine, a to bo morda predmet neke druge zgodbe. Ocenil sem, da udeležba na taki razstavi gotovo ni bila stvar Deželnega zbora, ampak enega od izvršnih organov deželne oblasti. Iz knjižnice, kjer hranijo zapisnike Deželnega zbora, v čitalnico! V pomoč se je vključil gospod Peter Strnad, skupaj smo ugibali, kaj bi bilo treba pogledati. Na srečo je bivša Avstrija znala organizirati birokracijo. Danes prispelo pošto vpisujemo v delovodnike, pred dobrimi sto leti so pisarji prispelle dokumente vpisovali v Indekse. Urejali so jih po abecedi in datumu prejema dokumenta. Na predlog gospe Seršetove sem naročil indkse Deželne vlade za Kranjsko in njenega Predsedstva. Poskočen pripravnik je odšel po izbrano. Vrnil se je z vozičkom, na katerem so počivale štiri debele in velike knjige. Namazal sem se torej s potrpljenjem in začel iskati karkoli v zvezi z razstavo v Londonu. Hitro sem razumel način evidentiranja dokumentov. Pri obeh organih sem najprej proučil črko »G«, saj bi Groharja lahko našel le tam. Od prej vemo,⁴ da je Grohar dobil naročilo za Postojnsko jamo že v letu 1905 (sicer ne bi mogel 6. 1. 1906 pisati o naročilu) in nekako logično se mi je zdelo, da je sliko za London naročil eden od izvršnih organov. Res sem v Indeksu Predsedstva našel zapis o »Johanu Groharju«! Za pregled dokumentov o razstavi se je bilo treba spet lotiti indeksov. Pri Groharju je šlo v vsakem primeru le za eno možnost, pri razstavi je bilo možnosti več. Za začetek sem izbral besedi »London« in »Ausstellung«. Kljub temu, da so zapisnike Državnega zbora pisali v slovenščini in nemščini in priimkov niso ponemčevali, so bili operativna korespondenca in vpisi v indkse seveda v nemščini. Pod črko »A« sem v Indeksu Deželnega odbora našel zapis o »londonski razstavi«. Prvi del iskanja dokumentov je bil končan, od vsebine dokumentov, ki so se skrivali za vpisi v Indeksu, je bilo odvisno nadaljnje

3 Beseda »Savani« je bila v običajni rabi in pomeni člane kluba »Sava«.

4 Glej Vraničar, Zgodba o »izgubljeni« sliki, str. 361–367.

iskanje. Pripravnik so spet poslali nekam drugam in vrnil se je z debelimi arhivskimi mapami. Poiščimo najprej Groharja! Brez težav se prikopljemo do zaporedne številke, ki naj bi jo nosil iskani dokument. Dokumenta v mapi ni bilo!!! Kam in kdaj je izginil, ne ve nihče.

Poglejmo še drugo mapo. Pod oznako iz indeksa Deželne vlade se je skrivalo zanimivo pismo, ki ga je Deželni vladi 4. novembra 1905 posredovalo c. kr. Ministrstvo za trgovino.⁵ Pismo je ljubljanski pisar vestno vpisal v Indeks, pod številko 21.495. Pojavil pa se je problem posebne vrste. Razen glave pisma, ki je bila napisana v latinici, je bilo vse ostalo besedilo pisano v gotici! Zakaj se je na samem začetku, in še nekajkrat kasneje, med gotico pojavila latinica (pri navajanju Londona), ne znam pojasniti. Dejstvo pa je, da je bila razumljiva omemba Londona dobra vzpodbuda za mukotrpno transkripcijo zapisa iz gotice v latinico.

K. k. Handelsministerium
 N. 59722 21495. Wien, am 4. November 1905.
 L. A.
 die k. k. Landesregierung
 in Laibach.

Dem Professor Dr. im Jänner 1906 in
 London Mittheilenden Oesterreichischen
 Konsulatsbeamten soll sich eine Original-
 sendung unter dem Titel, "Reise
 eines Oesterreichs-Konsulatsbeamten
 nach London, betreffend die
 in London bestehenden Oesterreichs-
 Konsulate" befinden. Die Original-
 sendung ist dem Oesterreichischen
 Konsulatsbeamten in London
 zur Verfügung gestellt.

Začetni del dunajskega pisma Deželni vladi v Ljubljani.
 (hrani: Arhiv Republike Slovenije, ki je dovolil objavo dokumenta)

5 Arhiv Republike Slovenije, AS 33, Deželna vlada, fasc. 13-1, spis 21.495.

Poiskal sem abecedo v gotici in se lotil »prevajanja« celotnega besedila. Pisarjeva kaligrafija je pomagala, da sem se sorazmerno hitro znašel v besedilu, ki je potrdilo moja pričakovanja. Pismo res govori o londonski razstavi, vendar samemu umetniškemu delu dodaja še dodatek, ki naj bi posebej predstavil lepote Avstrije in njenih dežel, ta del razstave pa naj bi pripravili pod naslovom »Potovanje po Avstriji«. ⁶ Pismo najavlja ustanovitev posebnega odbora pod patronatom Ministrstva za železnice (!), vanj pa vključuje »zdravstvene komisije, deželne zveze za tujski promet in prometna podjetja«. Pisec pisma je posebej opozoril, kakšne prispevke organizator pričakuje za ta del razstave. Posebne pozornosti je bila deležna tudi angleška publika, za katero je v pismu kar nekaj navodil o vsebini razstave. Pismo Ministrstva za trgovino pisec zaključil z vabilom Deželni vladi, da sodeluje v tem delu in jo vabi, da predlaga primerna imena za koordinacijski komite. Pismu je priložen dodatni list, iz katerega je možno približno ugotoviti, da je nekdo od pristojnih v Ljubljani zapisal navodila za odgovor, žal pa pisava ni biti približno podobna oni prvi in je nisem znal razvozlati.

Tako sem dobil potrdilo in dokument, da je razstava v Londonu leta 1906 bila, da so se je udeležili tudi naši izbrani umetniki kluba »Sava« in da jo je spremljal poseben »dodatek«, ki naj bi prispeval k razvoju tujkega prometa, kot so takrat rekli turizmu.

Razstavljenе umetnine

V drugem delu raziskovanja me je predvsem zanimala usoda umetnin, ki so bile razstavljenе v Londonu, seveda posebej prispevek našega rojaka Groharja. Seznam Groharjevih slik v Londonu je bilo enostavno sestaviti. V katalogu so bile najprej naštetе njegove slike, Groharjev prispevek k drugemu – turističnemu – delu razstave pa je objavila revija »*Slovan*« že v letniku 1905/06. ⁷ Za ta del je Grohar prispeval že opisano Postojnsko jamo, poleg nje pa še Triglav in Ljubljano. Veliko bolj zahtevno je bilo slediti umetnine in ugotoviti, ali in kaj se je ohranilo do današnjih dni.

Spet sem se zatekel k dopisovanju s strokovnjakom. Dr. Andrej Smrekar iz Narodne galerije mi je na moja vprašanja poslal koncentrirane odgovore, ob katerih sem lahko napravil korak dalje k ugotovitvam, kaj je z Groharjevimi slikami. Eden največjih poznavalcev Groharja me je opozoril, da slike za razstavo v Londonu praviloma niso nastale za ta dogodek, ampak jih je Grohar izbral med ustvarjenimi umetninami, ki jih je imel pri roki. Saj vendar vemo, da je imel velike težave pri prodaji svojih impresionističnih platen. Iz Smrekarjevega pisma z dne 26. maja 2009⁸ izhajajo naslednji podatki:

6 Arhiv Republike Slovenije, AS 33, Deželna vlada, fasc. 13-1, spis 21.495.

7 *Slovan*, letnik 1905/06, str. 192.

8 Elektronsko pismo dr. Smrekarja avtorju tega zapisa.

Slike s slikarske razstave

- **Iz moje dežele** je nastala leta 1903 in jo je Grohar najprej poimenoval Pomlad. Slika je bila prvič predstavljena na dunajski razstavi slovenskih impresionistov v galeriji Mietha (1904), kjer je bila v središču pozornosti. Pod drugim naslovom pa jo je Grohar razstavil leta 1905 na razstavi dunajske Secesije.
- **Ajdova njiva** je po razstavi služila Groharju kot platno za novo sliko (eno od pokončnih inačic Sejalca). Grohar jo je verjetno naslikal skupaj s Pomladjo (1903) in pri tem uporabil eno od opuščениh platen, leta 1908 pa jo je ponovno preslikal.
- **Snežna nevihta** je po Smrekarjevem prepričanju Škofja Loka v snegu, ki jo je Grohar naslikal 1905.
- Slike **V februarju** ni mogoče identificirati. Slika je izginila, nobene sledi, iz katere bi lahko vsaj približno napovedali njeno vsebino, ni več možno najti.

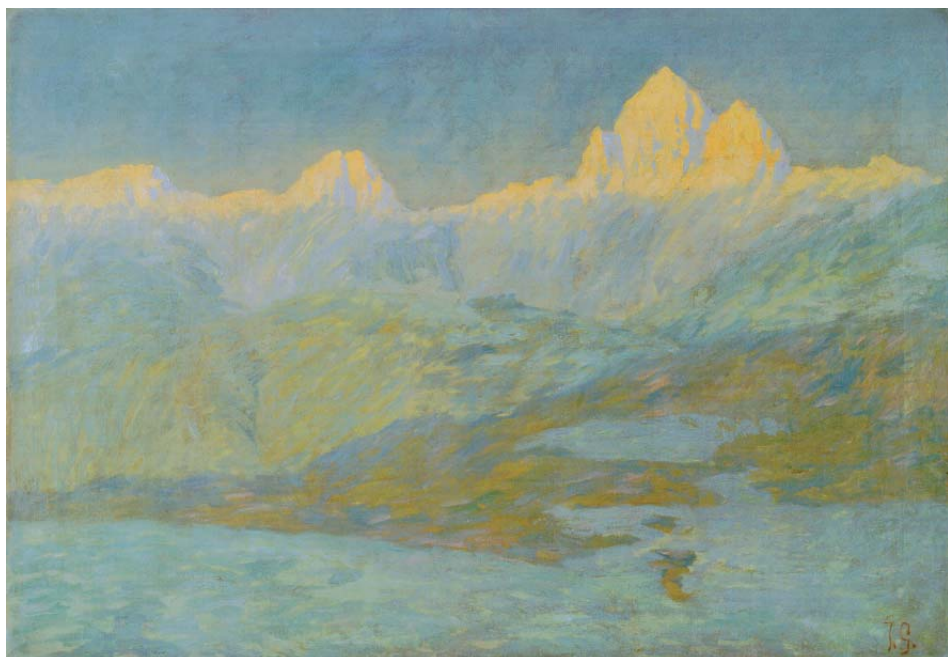
Slike s »turističnega« dela:

- **Postojnska jama** v pričujočem prispevku ne bo več deležna posebne pozornosti. V 55. številki Loških razgledov ji je posvečen poseben zapis.⁹
- **Triglav** je zgodba zase in ima več možnih rešitev. Po podatkih Narodne galerije poznamo tri Groharjeve Triglave. Dva od njih nista signirana, torej ju ne moremo natančneje umestiti v čas, ki ga raziskujem. Tretja – replika – je signirana, objavljena je bila v knjižici, ki jo je leta 1944 izdalo Planinsko društvo. Žal je podatkov premalo, da bi v NUK brez obsežnejšega raziskovanja lahko našel omenjeno knjižico. Kakorkoli že, v Londonu je Groharjev Triglav bil! Do posnetka te Groharjeve slike sem se dokopal z nekaj sreče. Po prvih podatkih naj bi bila slika v enem od prostorov Vlade RS. Generalni sekretariat vlade se je močno potrudil, da bi mi omogočil ogled in fotografijo, a slike nikakor niso mogli najti. Končno so jo uspeli odkriti v fondu Narodne galerije, ki mi je posredovala digitalni posnetek.¹⁰ Jutro v Triglavskem pogorju je užitek za oko in dušo.
- Zadnja oljna slika iz tega dela naše zgodbe je bila **Ljubljana**. Tudi pri tem motivu se srečamo z enako težavo kot zgoraj. Ker nimamo verodostojnega dokumenta, kaj je Grohar pod tem naslovom v Londonu razstavil, so strokovnjaki mnenja, da bi to utegnili biti slika **Šentjakaobska cerkev z gradom**.¹¹ Nastala je leta 1902 in Grohar bi jo lahko pripravil za London »iz zaloge«. Slika je danes last ACH d. d. iz Ljubljane in je v njihovi galeriji tudi razstavljena. Poleg motiva Ljubljane, ki je na nek način svojstven in redkeje upodabljan, s svetlobo gradu v porajajočem jutru in polmračne cerkve s trgom, je

9 Vraničar: Zgodba o »izgubljeni« sliki, str. 361–367.

10 Fototeka Narodne galerije.

11 Umetniška zbirka ACH d. d., Ljubljana.

Triglav. (Posnetek slike je posredovala Narodna galerija in dovolila objavo v tem članku.)

slika posebej zanimiva zaradi nekaterih podatkov, ki so registrirani na zadnji strani slepega okvirja. Vemo, da si je Grohar v »nesluteni revii« kot blagajnik društva umetnikov skrivaj izposodil nekaj denarja, da je vsaj preživel najhujšo krizo. Zakaj so veljaki in »veljaki« proti njemu uprizorili proces, ki ga je za tri mesece spravil v zapor, ne ve nihče. Stroka pa meni, da bi bila lahko omenjena slika ena od tistih, ki so jih Groharju zaplenili, da bi s prodajo na dražbi povrnili izposojeni znesek. Težava je bila v tem, da so cene postavljali tisti, ki bi slike radi poceni kupili. Zgleda, da je slika po tej poti prišla v roke Karlu Govekarju, ki jo je imel tudi ves čas med 2. svetovno vojno. Sodeč po zapisu (Založba Borec, Grohar: Ljubljana, din 385.000) jo je lastnik po vojni prodal, končno pa je svoj mir našla v galeriji ACH d. d.

Ljubljana. (foto: Marko Vraničar s posebnim dovoljenjem Uprave ACH d. d.)

Namesto zaključka

Tako! Tudi ta zgodba o našem velikem in nesrečnem rojaku Groharju se je iztekla. Še vedno drži, da se naša znanja in spoznanja ustavljajo na nekaterih najbolj znanih delih, mnoge slike izpod istega čopiča pa ostajajo pozabljene. Tako je celotna londonska razstava utonila v pozabo. Ne znam odgovoriti na temeljno vprašanje, zakaj se je naša stroka razstavi praktično odrekla. Razpolagamo z mnogimi podatki in informacijami, treba jih je povezati v celoto in pravilno časovno zaporedje in dobimo novo sliko o delu ter življenju našega slavnega rojaka. Jutranje sonce na Triglavu, s soncem obsijani Ljubljanski grad in v jutranji somrak potopljena šentjakobska cerkev z okolico sta enkratni ilustraciji zgodbe o londonski razstavi. Zanimivo je spoznanje, da je »ječa narodov« dala pri predstavitvi svojih umetniških sposobnosti Veliki Britaniji enakopravno mesto našim slikarjem, med njimi primat Ivanu Groharju. Le v domačem okolju ni mogel doživeti več kot zasluženega priznanja. Po nepotrebnem zaporu in stradežu ga je jetika pobrala leta 1911. Priznanja so prišla mnogo kasneje – vsaj doma!

Zahvala

Zapis o Groharju v Londonu zaključujem z zahvalo vsem, ki so mi kakorkoli pomagali spleitati to zgodbo. Posebej se zahvaljujem dr. Andreju Smrekarju in Narodni galeriji. Brez njegovih začetnih napotkov prispevka ne bi bilo, brez dovoljenja Narodne galerije pa bi bil prispevek bistveno bolj suhoparen in brez glavnih ilustracij. Posebna zahvala mag. Aleksandri Serše in gospodu Petru Strnadu iz Arhiva Republike Slovenije. Naučila sta me »potovati« po zaprašeni dokumentih naše davne zgodovine in delila z mano veselje, ko smo našli v prispevku opisani dokument. Zahvalo zasluži dr. Trevor Shaw, ki mi je nesebično pomagal brskati po londonskem arhivu in mi odstopil fotokopijo kataloga londonske razstave. Končno gre zahvala mag. Hermanu Rigelniku in ACH d. d. Omogočil mi je posnetek Ljubljane in dovolil objavo. Še enkrat – hvala vsem!

VIRI IN LITERATURA:

- Arhiv Republike Slovenije, AS 33, Deželna vlada, leto 1905, fasc 13-1, spis 21.495.
Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto, letnik 1905/06, str. 192.
Katalog c. kr. avstrijske razstave v Londonu, London, 1906.
Katalog umetniške zbirke Autocommerce d. d. Ljubljana, *Duh v času*, 2002.
Pismo dr. Andreja Smrekarja avtorju prispevka, 26. 5. 2009.
Vraničar, Marko: Zgodba o »izgubljeni« sliki. V: *Loški razgledi* 55, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2009, str. 361–367.